

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

Deze elektronische versie maakt het mogelijk alle documenten van de papieren versie te raadplegen, die in elektronische vorm bestaan. Dit laatste is niet het geval voor bepaalde artikels van doctrine, die enkel in de papieren versie beschikbaar zijn. Deze papieren versie is voorbehouden aan de leden en de diensten van het federale Parlement. De elektronische versie bevat wel de referenties van de doctrine, die in de papieren versie is opgenomen.

Alle elektronische adressen waren toegankelijk op de datum van verschijning van het dossier. Het is echter altijd mogelijk dat bepaalde adressen worden afgeschaft of veranderd.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING	2
BELGIË	10
Wetgeving	10
Rechtsleer	10
FRANKRIJK	11
Wetgeving	11
Rapporten en rechtsleer	11
Nuttige links	11
NEDERLAND	12
Wetgeving	12
Parlementaire documenten	12
Rechtsleer	13
DUITSLAND	14
Wetgeving	14
Parlementaire documenten	14
Rechtsleer	14
Canada	15
Wetgeving	15
Rechtsleer	15
BIBLIOGRAFISCHE GEGEVENS	16
België	16
Frankrijk	17
Nederland	18
Duitsland	19
Canada	19
Vergelijkend recht	19

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

INLEIDING

In België wordt de procedure tot herziening van de Grondwet geregeld door de artikels 195 tot 198 van de Grondwet. Artikel 195 van de Grondwet preciseert het verloop van de procedure. Deze bestaat uit drie fasen : de stemming van de verklaring tot herziening, de ontbinding van de kamers en hun hernieuwing na verkiezingen en tenslotte de stemming over de herziening zelf. In het kader van de eerste fase –deze van de preconstituante- stemt de federale wetgevende macht bij eenvoudige meerderheid over een verklaring tot herziening van de Grondwet, waarbij de grondwettelijke bepalingen worden aangeduid die herzien moeten worden. Vervolgens wordt de verklaring tot herziening van de Grondwet in het Belgisch Staatsblad gepubliceerd, hetgeen automatisch de ontbinding van de kamers en de oproeping van de kiezers tot gevolg heeft. In de derde fase -deze van de Constituante- kunnen de nieuw gekozen kamers overgaan tot herziening van de artikels die werden opgenomen in de verklaring tot herziening van de Grondwet. De wijziging van de Grondwet vereist een aanwezigheidsquorum van twee derden van de leden en de goedkeuring door twee derden van de uitgebrachte stemmen. De artikels 196 en 197 van de Grondwet preciseren de omstandigheden waarin een herziening van de Grondwet onmogelijk is of slechts beperkt mogelijk. Ze voorzien de onaantastbaarheid van de Grondwet in tijd van oorlog of wanneer de kamers niet vrij bijeen kunnen komen, alsook de onmogelijkheid om de bepalingen m.b.t. de bevoegdheden van de Koning gedurende een periode van regentschap te wijzigen. Artikel 198 bepaalt de voorwaarden die vereist zijn voor een coördinatie van de Grondwet, zoals deze van 17 februari 1994.

De opgelegde formaliteiten voor een herziening van de Grondwet hebben verschillende doelstellingen. Hiertoe behoren het waarborgen van de stabiliteit van de Grondwet, het idee om de bevolking d.m.v. verkiezingen onrechtstreeks te betrekken bij de herzieningsprocedure en het komen tot reflectie op het politieke vlak via de spreiding van de procedure over twee legislaturen. In het verleden werd soms kritiek geuit op de huidige herzieningsprocedure. Eén van de meest geformuleerde bezwaren is dat het betrekken van de kiezer in het grondwettelijke debat door de automatische ontbinding van de kamers slechts fictief is, aangezien de wijziging van de Grondwet niet meer de echte inzet is van de verkiezingen. Sommigen benadrukken ook het feit dat de meerderheid, die vereist is om de Grondwet te wijzigen, geen rekening houdt met het federale karakter van de Staat, vermits er binnen de taalgroepen geen specifieke meerderheid vereist is, zoals wel het geval is bij de bijzondere

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

wetten. Voor anderen heeft de starheid van de herzieningsprocedure geleid tot een toename van de technieken om de drie door de procedure voorziene fases te ontwijken, zoals de impliciete grondwetsherzieningen. Tenslotte wordt het uniforme karakter van de herzieningsprocedure ook bekritiseerd omdat ze geen mogelijkheid biedt om met bepaalde bijzondere gevallen rekening te houden, zoals de noodzaak om snel de artikels van de Grondwet aan te passen die onverenigbaar zijn met de door België aangegane internationale verbintenissen.

Een deel van de rechtsleer suggereert om het verloop van de huidige herzieningsprocedure radicaal te veranderen (met name door de afschaffing van de automatische ontbinding van de kamers), terwijl anderen eerder voorstander zijn van het behoud van deze driedelige procedure, eventueel mits een aantal beperkte aanpassingen. Sinds enkele jaren werd ook het politieke debat over de wenselijkheid van zo'n hervorming geopend. Ook al werd art. 195 van de Grondwet sinds 2003 voor herziening vatbaar verklaard, toch werd het totnogtoe niet gewijzigd. Het is op dit moment nog steeds voor herziening vatbaar, aangezien het deel uitmaakt van de artikels die werden opgenomen in de herzieningsverklaring van april 2007.

We hebben, in het kader van dit dossier, de belangrijkste commentaren m.b.t. de procedure tot herziening van de Grondwet uitgekozen, alsook m.b.t. de problemen en de hervormingsvoorstellen terzake. Gezien de overvloed aan literatuur over dit onderwerp hebben we enkel de recente en meest algemene artikels weerhouden en bepaalde, meer specifieke, aspecten buiten beschouwing gelaten.

De Franse Grondwet kan op twee manieren gewijzigd worden. Artikel 89 van de Grondwet bepaalt dat zowel de parlementsleden als de President van de Republiek, op voordracht van de eerste minister, daartoe het initiatief kunnen nemen door de indiening van een ontwerp of voorstel van grondwettelijke wet. Dit voorstel of ontwerp wordt in beide kamers onderzocht volgens de gewone wetgevingsprocedure. Vervolgens wordt het overgemaakt aan de commissie voor grondwettelijke wetten, wetgeving en algemeen bestuur van de Republiek. Andere commissies kunnen eventueel een advies verlenen. De tekst gaat heen en weer tussen de *Assemblée Nationale* en de Senaat tot hij in exact dezelfde bewoordingen in beide kamers, die terzake dezelfde bevoegdheden hebben, goedgekeurd is. Een voorstel van grondwettelijke wet kan slechts goedgekeurd worden na een referendum (een procedure die werd toegepast bij de grondwetsherziening van 2000 m.b.t. de inkorting van het mandaat van de President van de Republiek tot een ambtstermijn van 5 jaar), ontwerpen van grondwettelijke wet daarentegen kunnen door de President ook ter stemming voorgelegd worden aan de kamers, die te

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

Versailles in Congres zijn verenigd. Aangezien dit Congres enkel tot taak heeft om de door beide kamers aangenomen tekst goed te keuren, in de plaats van het soevereine volk, kan het de tekst uiteraard niet meer wijzigen. Tijdens de debatten in het Congres geeft elke politieke fractie enkel uitleg bij haar stemintenties. Vervolgens wordt er gestemd, hetzij bij naamafroeping vanop de tribune, hetzij, sinds de wijziging van het reglement van 28 juni 1999, volgens andere modaliteiten die door het Bureau van het Congres vastgelegd zijn. Er is een meerderheid van 60% van de uitgebrachte stemmen vereist om een ontwerp van grondwettelijke wet goed te keuren. Er bestaat echter nog een tweede procedure. Volgens artikel 11 van de Grondwet kan de President immers, op voorstel van de regering of op gezamenlijk voorstel van de beide assemblees, een ontwerp van grondwettelijke wet aan een referendum onderwerpen, wanneer dit betrekking heeft op de organisatie van de openbare macht, op de hervorming van het economisch of sociaal beleid van de natie of op de overheidsdiensten. In 1962 werd deze procedure toegepast om de Grondwet te herzien om de rechtstreekse verkiezing van de President van de Republiek mogelijk te maken. Deze techniek is echter omstreden en werd sinds de mislukking van het referendum van 27 april 1969 m.b.t. de regionalisering en de hervorming van de Senaat niet meer toegepast. Sinds 1958 hebben er in totaal 23 grondwetsherzieningen plaatsgevonden, de ene al belangrijker dan de andere. De grote meerderheid van deze grondwettelijke wetten volgde de procedure van artikel 89 G.W. en werd goedgekeurd door het Congres.

Er zijn een aantal beperkingen aan de mogelijkheid tot herziening van de Grondwet. Artikel 89 van de Grondwet bepaalt immers dat de republikeinse regeringsvorm niet voor herziening vatbaar is en dat er geen procedure tot herziening ingesteld of verdergezet mag worden op een ogenblik dat de integriteit van het grondgebied in gevaar is. Krachtens artikel 7 van de Grondwet kan er ook geen procedure tot herziening aangevat worden wanneer het presidentschap uitgeoefend wordt door een President ad interim.

De commissie die zich momenteel buigt over de modernisering van de instellingen en het herstel van het evenwicht in die instellingen, heeft voorgesteld om het vetorecht, dat de President nu de facto kan uitoefenen inzake herziening van de Grondwet, door over een in beide kamers goedgekeurd ontwerp of voorstel geen referendum of bijeenkomst van het Congres te organiseren, af te schaffen.

Bovendien is de commissie van oordeel dat het Franse volk bij wege van referendum het laatste woord moet krijgen wanneer een ontwerp of voorstel van grondwettelijke wet in de ene assemblee goedgekeurd wordt (met minstens 3/5 van de stemmen) maar niet aangenomen wordt in de andere assemblee.

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

In Nederland zijn de belangrijkste bepalingen inzake de herziening van de Grondwet opgenomen in de art. 137 tem 142 van de Grondwet. Om te beginnen worden één of meer wetsvoorstellen ingediend, hetzij op initiatief van de regering, hetzij op initiatief van de Tweede Kamer. Deze wetsvoorstellen worden behandeld zoals alle andere wetsvoorstellen (eerste lezing). De Tweede Kamer kan gebruik maken van haar recht op amendement en kan ook, op eigen initiatief of op voorstel van de regering, een voorstel splitsen in meerdere voorstellen. De wet die volgt uit dergelijk wetsvoorstel, verklaart dat een verandering in de Grondwet, zoals zij die voorstelt, in overweging zal worden genomen. Deze wet bevat de tekst van de voorgestelde veranderingen. De lezingswetten worden bekendgemaakt in het Staatsblad. Tot 1995 moesten dan beide kamers worden ontbonden, sindsdien nog enkel de Tweede Kamer. De Grondwet bepaalt geen termijn voor de ontbinding. De ratio van deze ontbinding en de daaropvolgende verkiezingen is dat de kiezers zich kunnen uitspreken over de voorgestelde herziening. In de praktijk wordt dit thema echter op de achtergrond gedrongen, daar het de gewoonte is het tijdstip van de ontbinding wegens grondwetsherziening af te stemmen op het tijdstip van de periodieke kamerverkiezingen. Na de verkiezingen volgt de tweede lezing. De teksten die in eerste lezing zijn tot stand gekomen, worden in de vorm van een wetsvoorstel ingediend. In de tweede lezing is wijziging van die voorstellen niet meer mogelijk, enkel aanneming of verwerping. Wel kan de Tweede Kamer een voorstel tot verandering nog splitsen in meerdere voorstellen, maar dit vereist nu een meerderheid van twee derden van de uitgebrachte stemmen. Voor de uiteindelijke aanvaarding is een meerderheid van tenminste twee derden van het aantal uitgebrachte stemmen in beide kamers vereist. De aangenomen voorstellen tot verandering in de Grondwet worden door de Koning bekrachtigd en bij koninklijk besluit bekendgemaakt. Zij treden na hun bekendmaking direct in werking.

Verder kan nog de aandacht gevestigd worden op een aantal specifieke aspecten. Zo bepaalt art. 138 G.W. dat bij wet de aangenomen voorstellen en de ongewijzigd gebleven bepalingen in de Grondwet voor zoveel nodig aan elkaar kunnen worden aangepast (redactionele aanpassingen) en dat er ook wijzigingen inzake uiterlijke vormgeving bij wet mogelijk zijn (indeling in en plaats van hoofdstukken, paragrafen, edgl...). Dit moet gebeuren voordat de in tweede lezing aangenomen voorstellen tot verandering in de Grondwet door de Koning worden bekrachtigd en de redactionele aanpassingen vereisen twee derden van het aantal uitgebrachte stemmen in de kamers.

Vervolgens kan ook worden gewezen op art. 91, 3° lid van de G.W., dat betrekking heeft op het afsluiten van verdragen met bepalingen die afwijken van de Grondwet of zodanig afwijken noodzakelijk maken. In dat

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

geval kunnen de kamers de goedkeuring enkel verlenen met ten minste twee derden van het aantal uitgebrachte stemmen. De toepassing en de interpretatie van dit artikel gaven aanleiding tot diverse commentaren en kan volgens sommigen leiden tot procedurele vraagstukken.

Conform art. 141 G.W. kunnen bij de bekendmaking van de tekst van de herziene Grondwet bij koninklijk besluit, de hoofdstukken, paragrafen en artikels worden vernummerd en de verwijzingen dienovereenkomstig worden veranderd.

Vermeldenswaard zijn tenslotte ook een aantal artikels in het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden. Art. 5, lid 2 van het Statuut stelt dat de Grondwet de bepalingen van het Statuut in acht neemt. In zijn art. 55, lid 3 stelt het Statuut dat, als een voorstel tot wijziging van het Statuut afwijkt van de Grondwet, dit voorstel moet worden behandeld op de wijze die de Grondwet voor voorstellen tot verandering van de Grondwet bepaalt.

De beide kamers kunnen echter in tweede lezing de voorgestelde verandering bij volstreekte meerderheid der uitgebrachte stemmen aannemen. De Grondwet kan vervolgens, overeenkomstig zijn art. 142, bij gewone wet worden aangepast aan het Statuut. De speciale procedure voor grondwetsherziening, vastgelegd in de art. 137 en 138, moet niet worden toegepast. Er is dus in dit geval geen vereiste van gekwalificeerde meerderheid.

Tijdens de voorbije jaren kwam de procedure tot grondwetsherziening en de nood aan een eventuele wijziging hiervan geregeld ter sprake in het Nederlandse parlement. Zo werd er o.m. aandacht besteed aan de betekenis en de toepassing van art. 137 en werden voorstellen geformuleerd inzake de invoering van een correctief wetgevingsreferendum.

In december 2005 werd een Nationale conventie ingesteld met als opdracht voorstellen te formuleren voor de inrichting van het nationale politieke bestel. Daarbij diende o.m. aandacht te worden besteed aan de wijze waarop de Grondwet kan worden veranderd. Dit resulteerde allereerst in een voorstudie van de werkgroep Grondwet van de Nationale Conventie ('Een Grondwet voor de 21° eeuw') en in september 2006 formuleerde de Conventie zelf haar aanbevelingen. M.b.t. de grondwetsherzieningsprocedure zou er nog één lezing zijn in beide kamers van de Staten-Generaal en een aanvaarding met tweederde meerderheid in die beide kamers. Na de goedkeuring door de Staten-Generaal en vóór de bekrachtiging door de regering zou verplicht een referendum worden georganiseerd. Eind 2007 formuleerde het kabinet zijn standpunt t.o.v. de aanbevelingen van de Nationale conventie. Het is van oordeel dat er bij het overlopen van de herzieningen van de afgelopen decennia blijkt dat er nauwelijks onderwerpen waren die zich leenden voor een referendum. Zo'n instrument zou, los van het feit dat het kabinet hiervan principieel geen voorstander is, snel aan kracht verliezen. Het kabinet geeft toe dat

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

er in de huidige procedure van kamerontbinding een knelpunt kan ontstaan, wanneer het besluit tot kamerontbinding al genomen is voordat een eerste lezing is afgerond. Dit knelpunt kan nader worden bekeken. In het jongste regeerakkoord werd ook de oprichting van een staatscommissie aangekondigd, die advies kan uitbrengen over een aantal aspecten van de Grondwet. Een preciese taakomschrijving is nog niet vastgelegd.

In Duitsland wordt de wijziging van de Grondwet geregeld door art. 79 van de Grondwet. Dergelijke wijziging gebeurt bij wet, die moet worden goedgekeurd door twee derden van de leden van de Bundestag en twee derden van de stemmen van de Bundesrat.

Voor de herziening van de Grondwet is dus de instemming van de Bundesrat vereist, wat garant moet staan voor de betrokkenheid van de deelstaten. Ook moet uitdrukkelijk worden bepaald dat de Grondwet wordt gewijzigd of aangevuld. Wel is een aparte regeling voorzien voor bepaalde categorieën internationale verdragen. Voor die categorieën volstaat het een bijlage bij de Grondwet te voegen, om duidelijk te stellen dat de bepalingen van de Grondwet geen beletsel vormen voor het afsluiten en het inwerking treden van deze verdragen.

Tenslotte bepaalt art. 79, derde lid, G.W. dat een aantal principes door een grondwetswijziging niet kunnen worden veranderd. Niet toegelaten is een grondwetswijziging waardoor de indeling van de federale staat in deelstaten, het principe van de medewerking van de deelstaten aan de wetgeving of de principes vastgelegd in art. 1 en art. 20 van de G.W. worden aangetast. Art. 1 G.W. betreft de onaantastbaarheid van de menselijke waardigheid, art. 20 G.W. de fundamenteën van de staatsorde. Daarbij wordt de Bondsrepubliek gekwalificeerd als een democratische en sociale federale Staat, waarin alle macht uitgaat van het volk. Ook wordt het beginsel van de hiërarchie tussen de Grondwet, de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht gesteld. Problemen i.v.m. de naleving van art. 79, derde lid, G.W. kunnen worden voorgelegd aan het Grondwettelijk Hof. Een grondwetsherziening is niet mogelijk in geval van wetgevingsnoodtoestand. Dit betreft een procedure die kan worden gevolgd in geval van een vertrouwenscrisis tussen de Bondskanselier en de Bundestag.

In 2006 werden door de oppositie een aantal wetsvoorstellen ingediend inzake de invoering van verscheidene vormen van volksraadpleging, waarbij ook de mogelijkheid is voorzien de Grondwet via een dergelijke procedure te wijzigen. Het lijkt echter weinig waarschijnlijk dat hierop verder wordt ingegaan.

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

Zowel de Canadese Grondwet als haar geschiedenis zijn erg complex. De grondwettelijke wet die in 1867 door het Britse parlement werd goedgekeurd bevatte geen enkele bepaling over mogelijke wijzigingen ervan. Bijgevolg moest elke wijziging goedgekeurd worden door de auteur van de wet zelf, met name het Britse parlement. Pas in 1982 werd de grondwet 'gerepatrieerd'. Toen werd immers een procedure tot wijziging van de Canadese grondwet goedgekeurd waarin elke tussenkomst van het Britse parlement uitgesloten werd.

Aangezien er geen Grondwet is in de formele zin van het woord, werd er in de grondwettelijke wet van 1982 bepaald wat men onder de 'Grondwet van Canada' dient te verstaan. Volgens artikel 52 en haar bijlage bestaat de Canadese Grondwet uit dertig verschillende teksten, waarvan de grondwettelijke wet van 1867 de belangrijkste is. Omwille van het samengestelde karakter van de Canadese Grondwet bevat zij verschillende herzieningsmodaliteiten, die geregeld zijn in de artikels 38 tot 49 van de grondwettelijke wet van 1982.

De standaardprocedure is opgenomen in artikel 38 van de grondwettelijke wet van 1982. Zij vereist dat een wijziging van de Grondwet goedgekeurd wordt door de *Chambre des communes* en door de Senaat, alsook door twee derden van de provinciale wetgevende assemblees, die tezamen tenminste de helft van de Canadese bevolking vertegenwoordigen. Alle vereiste goedkeuringen moeten binnen een termijn van drie jaar plaatsvinden. De 'derogatoire' wijzigingen, die de bevoegdheden van de provincies beperken ten voordele van de federatie, vormen een geval apart. Wanneer zo'n amendement door de federale assemblees en door het vereiste aantal provinciale assemblees aangenomen wordt, kan een provincie die zich ertegen verzet heeft, een «intrekkingsrecht» uitoefenen. Dankzij dit mechanisme kan vermeden worden dat het grondwettelijke amendement in kwestie en de federale wetgeving die eruit voortvloeit, van toepassing zijn op de provincie in kwestie (art. 38.2 tot 4). Wanneer een intrekkingsrecht uitgeoefend wordt in het kader van bevoegdheden inzake onderwijs of cultuur, dan moet een 'rechtvaardige compensatie' toegekend worden aan de betrokken provincie, teneinde er zeker van te zijn dat de door de federatie aan de andere provincies toegekende financiële middelen ook ter beschikking gesteld worden van de provincie die haar intrekkingsrecht uitgeoefend heeft om haar eigen beleid te kunnen voeren (art. 40). A contrario is er geen compensatie wanneer het intrekkingsrecht uitgeoefend wordt m.b.t. de andere materies, hetgeen uiteraard het gebruik ervan aanzienlijk beperkt. Voor bepaalde materies, die opgesomd worden in artikel 42, is het intrekkingsrecht uitdrukkelijk uitgesloten. Naargelang het onderwerp kunnen de vereisten van de standaardprocedure verstrengd of versoepeld worden. In de zogeheten 'unanimiteitsprocedure', die gevolgd moet worden voor de gevallen die bepaald worden in artikel 41, worden

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

strengere voorwaarden gehanteerd. Om beperkte en bijzonder gevoelige aspecten van de Grondwet te wijzigen (bijvoorbeeld de taken van de Koningin, of het gebruik der talen), moet de wijziging goedgekeurd worden door de *Chambre des communes* en de Senaat, alsook door alle provinciale wetgevende assemblees. De unanimitéitsprocedure werd echter tot op heden nog nooit toegepast. De voorwaarden zijn versoepeld voor de zogeheten « bilaterale » en « unilateraal federale » procedures.

De amendementen die slechts betrekking hebben op één of enkele provincies (bijvoorbeeld m.b.t. hun grenzen), moeten door de *Chambre des communes*, de Senaat, en de wetgevende assemblees van die provincies goedgekeurd worden. Dit is de 'bilaterale' procedure, zoals ze wordt geregeld in artikel 43 van de grondwettelijke wet van 1982. Ze wordt zo genoemd omwille van de gewoonte waarbij zulke amendementen meestal het gevolg zijn van een akkoord tussen twee provincies, dat later bekrachtigd wordt door het federale parlement.

De amendementen die louter betrekking hebben op de organisatie van de federale instellingen ressorteren onder de 'unilateraal federale' procedure en moeten enkel door de *Chambre des communes* en de Senaat goedgekeurd worden (art. 44).

De wijzigingen aan provinciale grondwetten tenslotte dienen enkel te worden goedgekeurd door de wetgevende assemblee van de provincie zelf. Dit is de zogeheten 'unilateraal provinciale' procedure (art. 45).

Noch bij de unanimitéitsprocedure, de bilaterale, de unilateraal federale en de unilateraal provinciale procedure kunnen de provincies een intrekingsrecht uitoefenen.

R. VAN NIEUWENBORGH
Bibliothecaris

Bibliotheek van het federale Parlement
De procedure tot herziening van de Grondwet
dossier nr. 113 – 20.03.2008

BELGIË

Wetgeving

Artikels 195 tem 198 van de Grondwet

http://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/grondwetNL.pdf

Rechtsleer

Algemeen

Le processus de modification de la Constitution belge

http://www.parl.gc.ca/Infoparl/14/3/14n3_91f.pdf?bcsi_scan_93A2D2C1F9919832=0&bcsi_scan_filename=14n3_91f.pdf

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

FRANKRIJK

Wetgeving

Constitution : artikels 7, 11, 54 en 89

<http://www.legifrance.gouv.fr/html/constitution/constitution2.htm>

Règlement du congrès

<http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/reglement-congres.asp>

Rapporten en rechtsleer

La révision de la constitution

http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/fiches_synthese/fiche_41.asp

‘Une Ve République plus démocratique’, Comité de réflexion et de proposition sur la modernisation et le rééquilibrage des institutions de la Ve République, Paris, 2007

<http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/074000697/0000.pdf>

La Constitution de 1958 a quarante ans

<http://www.conseil-constitutionnel.fr/dossier/quarante/q20.htm>

Révision de la constitution : les paradoxes d’une évolution

<http://www.net-iris.fr/veille-juridique/doctrine/1127/revision-de-la-constitution-les-paradoxes-une-evolution.php>

Les limites d’ordre juridique à l’intervention du pouvoir constituant

<http://www.conseil-constitutionnel.fr/dossier/quarante/notes/revision.htm>

Nuttige links

http://www.senat.fr/evenement/revision/revision_constitution.html

<http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/revision.asp>

Bibliotheek van het federale Parlement De procedure tot herziening van de Grondwet dossier nr. 113 – 20.03.2008
--

NEDERLAND

Wetgeving

Grondwet : art. 91 en 92, art. 137 tem 142

<http://wetten.overheid.nl/cgi-bin/deeplink/law1/title=Grondwet>

Wet van 28 oktober 1954 houdende de aanvaarding van een Statuut voor het koninkrijk der Nederlanden: art. 5, art.15 tem 20, art. 55

<http://wetten.overheid.nl/cgi-bin/deeplink/law1/title=Wet%20aanvaarding%20Statuut%20voor%20het%20Koninkrijk%20der%20Nederlanden>

Rijkswet houdende regeling betreffende de goedkeuring en bekendmaking van verdragen en de bekendmaking van besluiten van volkenrechtelijke organisaties: art. 6, art. 7, art. 10, art. 15

<http://wetten.overheid.nl/cgi-bin/deeplink/law1/title=Rijkswet%20goedkeuring%20en%20bekendmaking%20verdragen>

Parlementaire documenten

- *Nationale Conventie en kabinetsstandpunten*

Bestuurlijke vernieuwing : stuk Tweede Kamer, 30184, nr. 14 , p. 5 en 10, nr. 12

<http://www.overheid.nl>

Hart voor de publieke zaak

http://www.klinkers.info/downloads/Hart_voor_de_publieke_zaak.pdf

Kabinetsformatie 2006: stuk Tweede Kamer, 30891, nr. 4, p. 30

Verandering in de Grondwet, strekkende tot het vervallen van de bepaling over het uitsluiten van wilsonbekwamen van het kiesrecht : stuk Tweede Kamer, 31012, nr.6 (betreft art. 137 Grondwet)

Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2006 : stuk Tweede Kamer 30300 VII, nr.55 (betreft art. 137 Grondwet)

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2006 : stuk Eerste Kamer 30300 VII, D (betreft art. 91 en 137 Grondwet)

Goedkeuring van het op 17 juli 1998 totstandgekomen Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof : stuk Eerste Kamer 27484 (R 1669), B en A (betreft art. 91 Grondwet)

<http://www.overheid.nl>

De constitutionele bepalingen over verdragen die van de Grondwet afwijken en de opdracht van bevoegdheid aan internationale organisaties

<http://www.eerstekamer.nl/9324000/d/274/27484con.pdf>

- *Wijzigingsvoorstel*

Voorstel van wet van de leden Duyvendak, Dubbelboer en Van der Ham houdende verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemng van bepalingen inzake het correctief referendum : stuk Tweede Kamer, 30174, nr. 7, nr. 6

<http://www.overheid.nl>

Rechtsleer

- *Algemeen*

Procedure grondwetsherziening

<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/gczvv5nv>

Constitutional referenda in the Netherlands : a debate in the margin (May 2007)

<http://www.ejcl.org/111/abs111-2.html>

- *Nationale Conventie*

Een grondwet voor de 21ste eeuw. Voorstudie van de werkgroep Grondwet van de Nationale Conventie.

http://www.klinkers.info/downloads/NC_Een_grondwet_voor_de_21eeuw.pdf

Bibliotheek van het federale Parlement De procedure tot herziening van de Grondwet dossier nr. 113 – 20.03.2008
--

DUITSLAND

Wetgeving

Grundgesetz : art. 1, 20, 76, 79,81

<http://bundesrecht.juris.de/gg/index.html>

http://www.bundestag.de/htdocs_f/parlement/fonctions/cadre/loi_fondamentale.pdf

Parlementaire documenten

Entwurf eines Gesetzes zur Einführung der dreistufigen Volksgesetzgebung in das Grundgesetz : Drucksache 16/1411

<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/014/1601411.pdf>

Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Grundgesetzes (Einführung von Volksinitiative, Volksbegehren und Volksentscheid) : Drucksache 16/680

<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/006/1600680.pdf>

Entwurf eines Gesetzes zur Einführung von Volksinitiative, Volksbegehren und Volksentscheid in das Grundgesetz : Drucksache 16/474

<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/16/004/1600474.pdf>

Rechtsleer

Lois d'approbation et lois pouvant faire l'objet d'une opposition

http://www.bundesrat.de/cln_051/nn_12860/FR/funktionen-fr/gesetzgebung-fr/zust-einspr-fr/zust-einspr-fr-node.html?nnn=true

Fédéralisme

http://www.bundesrat.de/nn_12272/FR/funktionen-fr/inhalte/1-Federalismus-fr.html

Bibliotheek van het federale Parlement
De procedure tot herziening van de Grondwet
dossier nr. 113 – 20.03.2008

CANADA

Wetgeving

Loi constitutionnelle de 1982, art. 38 tem 49 en 52

http://lois.justice.gc.ca/fr/const/annex_f.html#V

Loi constitutionnelle de 1982 : bijlage

http://lois.justice.gc.ca/fr/const/sched_f.html

Rechtsleer

Cours de droit constitutionnel du professeur Pierre Mackay (Université du Québec à Montréal)

<http://www.er.uqam.ca/nobel/r31400/jur2515/ndecours/jur2515chap5-2007.pdf>

Bibliotheek van het federale Parlement
De procedure tot herziening van de Grondwet
dossier nr. 113 – 20.03.2008

BIBLIOGRAFISCHE GEGEVENS

België

VANDE LANOTTE, Johan, GOEDERTIER, Geert, Overzicht publiekrecht, deel 2, Brugge, Die Keure, 2006, ISBN 978-90-8661-397-7, p. 85-94

ALEN, André, De procedure van grondwetsherziening, in: De Grondwet, verleden, heden en toekomst, Bruxelles, Bruylant, 2006, ISBN 2-8027-2238-7, p.51-58

ALEN, André, BEHRENDT, Christian, DELGRANGE, Xavier, La procédure de révision de la Constitution, sous la direction de Francis DELPEREE, Bruxelles, Bruylant, ISBN 2-8027-1845-2, 2003

STORME, Matthias, Geef de Grondwet terug aan het volk, in: Juristenkrant, 2003, nr 68, p. 4

ALEN, André, Grondwet is geen vodge papier, in : Juristenkrant, 2003, nr 66, p. 2-3

BEHRENDT, Christian, La révision avant sa révision: réflexions sur une nouvelle formulation de l'article 195 de la Constitution belge, in: Actualités du droit, 2002, nr 4, p. 403-442

UYTTENDAELE, Marc, Précis de droit constitutionnel belge, Bruxelles, Bruylant, 2001, ISBN 2-8027-1466-X, p. 91-112

VAN NIEUWENHOVE, Jeroen, De herziening en de coördinatie van de Grondwet, in: Parlementair recht, commentaar en teksten, Gent, Mys & Breesch, 2000, ISBN 90-5462-257-1, p.1-120

DELPEREE, Francis, Le droit constitutionnel de la Belgique, Bruxelles, Bruylant, 2000, ISBN 2-8027-1378-7, p. 75-86

DELPEREE, Francis, Le contrôle de constitutionnalité des traités internationaux, in: Revue belge de droit constitutionnel, 1999, nr 1, p. 97-98

SCHOLSEM, Jean-Claude, Brèves réflexions sur une éventuelle révision de l'article 195 de la Constitution, in: Revue belge de droit constitutionnel, 1999, nr 1, p. 99-105

ALEN, André, Handboek van het Belgisch staatsrecht, Deurne, Kluwer, 1995, ISBN 90-5583-129-8, p. 67-72

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

DELGRANGE, Xavier, DUMONT, Hughes, Le rythme des révisions constitutionnelles et l'hypothèse de l'accélération du temps juridique, in : Administration publique, 1999, nr 3, p. 210-235

DUMONT, Hugues, La réforme de 1993 et la question du référendum constituant, in : Administration publique, 1994, nr 2-3, p.101-107

UYTTENDAELE, Marc, Le référendum constitutionnel en Belgique ou une réponse inadaptée à une question pertinente, in: Administration publique, 1994, nr 2-3, p. 109-114

ALEN, André, MEERSSCHAUT, Frank, De « impliciete » herziening van de Grondwet, in : Présence du droit public et des droits de l'homme, mélanges offerts à Jacques velu, Bruxelles, Bruylant, 1992, ISBN 2-8027-0576-8, p. 259-281

Frankrijk

LAVROFF, D., 'La crise de la Constitution Française', in : En hommage à Francis Delpérée : itinéraires d'un constitutionnaliste, Bruxelles, Bruylant, 2007, ISBN 978-2-8027-2406-3, p. 757-768

DUPRAT, J.-P., 'Le référendum constitutionnel dans un système Français dominé par une logique représentative', in *Revue Internationale de droit comparé*, 2006, nr 2, p. 553-580

SIMONIAN-GINESTE, H., Le droit constitutionnel en schémas, Paris, Ellipses, 2006, ISBN 978-2-7298-2951-3, p. 72-86

LASCOMBE, M., VANDENDRIESSCHE, X., 'Questions sur la révision constitutionnelle', in *A.J.D.A.*, 2005, nr 4, p. 169

CHALTIEL, F., 'Constitution Française, Constitution européenne, vers l'osmose des ordres juridiques ? A propos de la révision constitutionnelle du 28 février 2005', in *Revue du Marché commun et de l'Union européenne*, mai 2005, nr 488, p. 280-287

BURDEAU, G., HAMON, F., TROPER, M., *Droit constitutionnel*, Parijs, LGDJ, 1995, ISBN 2-275-00300-2, p. 730

Bibliotheek van het federale Parlement

De procedure tot herziening van de Grondwet

dossier nr. 113 – 20.03.2008

Nederland

Algemeen

VAN DER POT, Handboek van het Nederlandse staatsrecht, Deventer, Kluwer, 2006, ISBN 90-13-03351-2, p. 196-207

KORTMANN, C.A.J.M., Constitutioneel recht, Deventer, Kluwer, 2005, ISBN 90-268-3866-2, p. 101-107, p. 175-181

TETTEROO, Patrick, Verdient de Grondwet beter ? Botsende perspectieven en oplossingen, in : Bestuurswetenschappen, april 2004, p. 136-139

AKKERMANS, P.W.C., KOEKKOEK, A.K., Supplement bij De Grondwet, een artikelsgewijs commentaar, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1995, ISBN 90-271-4210-6, p. 16-23

AKKERMANS, P.W.C., KOEKKOEK, A.K., De Grondwet, een artikelsgewijs commentaar, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1992, ISBN 90-271-3015-9, p. 838-861, p. 1181-1226

Nationale Conventie

FRITS, A.J.Th. Kalberg, Kanttekeningen bij de Conventie, Opmerkingen bij de procedure tot wijziging van de Grondwet, in : Denkwijzer, 6 (2006) 5, p. 16-19

DOUWE, Jan Elzinga, Betere procedure voor grondwetsherziening, in : Binnenlands Bestuur, 27 (2006) 43, p. 23

DRENTJE, Jan, Versterking van de democratie, in : Openbaar Bestuur, 16 (2006) 10, p. 2-8

Bibliotheek van het federale Parlement De procedure tot herziening van de Grondwet dossier nr. 113 – 20.03.2008
--

Duitsland

FROMONT, Michel, La révision de la Constitution et les règles constitutionnelles intangibles en droit allemand, in : Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger, 2007, nr 1, p. 89-110

PRAKKE, L., KORTMANN, C.A.J.M., Het staatsrecht van de landen van de Europese Unie, Deventer, Kluwer, 2004, ISBN 90-268-4076-4, p. 1124-1126

JARASS, Hans D., LL. M., PIEROTH, Bodo, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2000, ISBN 3-406-53215-2, p. 834-839

Canada

FUNSTON, Bernard W., MEEHAN, Eugene, Q.C., Canada's Constitutional Law in a Nutshell, Toronto, Carswell, 2003, ISBN 0-459-24084-6, p. 209-224

TREMBLAY, André, La réforme de la Constitution au Canada, Montréal, Editions Thémis, 1995, ISBN 2-89400-056-1, p. 73-103

Vergelijkend recht

VERDUSSEN, M., 'La procédure de révision de la constitution : données comparatives', dans *La procédure de révision de la constitution*, Bruxelles, Bruylant, 2003, ISBN 2-8027-1845-2, p. 87-110

MEINDL, Thomas, ROUSSEAU, Dominique, La notion de droit fondamental dans les jurisprudences et doctrines constitutionnelles françaises et allemandes, Paris, L.G.D.J., 2003, ISBN 2-275-02299-6, p. 395-470